

Epilógus

„A világ előremozdításának áldásos feladatával szerencsére nem kell tökéletes férfiakra várni.”

GEORGE ELIOT (1819–1880)

Merkel utolsó hivatali évét a koronavírus-járvány uralta,¹ amely az évszakok váltakozásával hol nekilódult, hol alábbhagyott, nem hagyva sok időt a kancellárnak, hogy eltűnjön, mihez is kezd majd magánemberként.² Természetesen neki is hiányzott a Covid előtti életmód. Számára a videokonferenciák nem tölthették be a hiányt, hiszen azt szerette, amikor szemtől szemben mérhette össze szellemét más politikusokéval. Legtöbbször Brüsszelbe utazott EU-konferenciákra, de, mint említette:

– Nem olyan nagy élmény ez, amikor még az éttermek is zárva tartanak.³

Megnyugvást a napi séták hoztak számára, főleg maszkos és szociális távolságot tartó tanácsadóival. Berlin téli boruját egy oltás ígérete törte meg. Merkelt különösen büszkévé tette, hogy a BioNTech, egy török bevándorlók alapította kis német cég az elsők között volt, amely engedélyt kapott az oltása propagálására.

2020 telén a Covid második hulláma így is keményen lesújtott Németországra; a fertőzőbb brit mutáció miatt nem sikerült ellenőrzés alá vonni a járványt. Ahogy az EU az oltást bevezette, azon látszott, hogy a tömörülésnek nincs tapasztalata egy ilyen horderejű, az egész földrészre kiterjedő vállalkozásban. A vírus új változatainak elterjedésével a németeknek meg kellett fizetniük a hatalom szétaprózására alapított kormányzás árát – eb-

ből következően ugyanis lassú volt a döntéshozatal, még ilyenkor, országos vészhelyzetben is. A kijárási korlátozásoktól és a karanténtól kimerült lakosság már nem legyőzendő ellenségként tekintett a Covid-19-re. Maga Merkel is belefáradt a láthatatlan ellenségbe. Az oltások örjítően lassú bevezetésével a kancellár ismételt felhívásai, melyekben türelmet kért a lakosságtól, elvesztették hatásosságukat. Beszédében a szenvedélyes erő és a humánus elegye a járvány kezdetekor még megdöbbenően hatott, de egy évvel később megismételve már nem.

Ennek ellenére Merkel jelentős formátuma, no meg a bámulatos tény, hogy kancellárként eltöltött 16 éve alatt a botrány árnyéka sem vetült rá, azt hozta magával, hogy elkerülte a legtöbb politikus szomorú sorsát, és még utolsó hónapjaiban sem vált belőle *béna kacska*. A politikán felülemelkedve egyszerre vált országa szimbólumává és tükörcképévé.

Bármennyire tiltakozott is, hogy nem ér rá a saját örökségével törődni, nyugodt pillanataiban bizonyára Angela Merkel is eltűnődött, milyen érzés lesz, amikor nem kell sehol megjelenie, nem kell világméretű válságokat megoldania, nem kell diktátorokat megleckéztetnie, nem fogják újságírók és biztonsági emberek követni minden lépését – tehát amikor vehet egy repülőjegyet, hogy elutazzon egy olyan helyre, amelyről eddig csak álmodott.

Miután 16 évet töltött el Európa legerősebb országának kormánykerekénél, Merkel szinte tökéletes politikai géppé vált: intézte, igazgatta, irányította a pártja, az országa ügyeit, és mindazt, ami a Nyugatból még megmaradt. A szerepe soha nem vált az identitásává, és ez meg fogja könnyíteni számára az átmenetet. A legtöbb politikussal ellentétben érzelmileg is önállóan tűnt: soha nem áhítózott a köz szeretetére, ahogy azt Bill Clintontól láttuk, vagy akár saját elődjeitől, Gerhard Schrödertől és Helmut Kohltól. A legújabb kori történelem legnagyobb hatalmú asszonyának tökéletesen megfelel, ha önmaga lehet. Nem fog hiányozni neki a hatalom narkotikumuma, hiszen soha nem lélegezte be túl mélyen a kipárolgását. Nem válik belőle elve-

szett ember attól, hogy a világ figyelme átsiklik az utódjára és a világszínpad többi új szereplőjére.

Kancellárként egyszer „átkozott kötelességem”-ről (*meine verdammte Pflicht*) beszélt – igazi evangélikus megfogalmazás egy lelkipásztor lányától. Bőségesen teljesítette „átkozott kötelességét”: olyan Európát hagy hátra, amely egységesebb, mint valaha – annak ellenére, hogy még szédeleg a járványtól, és hogy bekövetkezett a brexit. A kancellári hivatal elhagyásakor Angela Merkel legfőbb jutalma az az érzés, hogy teljesítette a kötelességét. Apja azért költözött át az NDK-ba, mert úgy érezte, ott van szükség rá lelkipásztorként. Bár más úton indult el, a lánya is ezt választotta: a szolgálatot.

Attól, hogy már nem kancellár, nem fog megváltozni a személyisége.⁴ Kíváncsiság, nyitottság az új gondolatokra, vágy, hogy megértse, hogyan működnek a dolgok és mi motiválja az embereket – ezek a tulajdonságok határozták meg 16 évi munkásságát. Szolgálatának vége felé, egy hivatalos vacsorán a Schloss Bellevue-ben, a német államelnök rezidenciáján Merkel nem a vállára nehezedő gondokról beszélt – nem Hszi Csin-pingről vagy Putyinról vagy a világot foglalkoztató amerikai elnökválasztásról –, hanem posztgraduális diákkoráról Prágában. Fölidézte, mennyire szerette a nagy cseh költőt, Jan Skácelt (aki a kommunista elnyomást a cseh nyelv szabad szintaxisával állította szembe), azt az embert – emlékeztette a megjelenteket –, akiről Milan Kundera azt mondta: miatta érdemes megtanulni csehül. Merkel szenvedélyes érdeklődése a politikán kívüli világról egy pillanatra sem lohadt le. S bár nem hiszi, hogy az erkölcsi világ az igazságosság felé tart, sem életkora, sem hatalma nem csinált belőle cinikus vagy pesszimista embert.

– Az optimisták közé tartozom. Az én szememben Sziszifusz, aki folyton sziklát görget fel a hegyre, egyáltalán nem reménytelen eset – mondta, s ez mindenképp kedvező jóslat Merkel valószínűtlen utazásának következő fejezetéhez.

Az sem mondható, hogy mandátuma lejártával palotából kunyhóba költözött: soha, egy percig nem lakott másutt, mint

az állami bérplafonú bérlakásában Berlin központjában. Elképzelése arról, milyen egy tökéletes nap, igazán átlagos:

– Sokáig fogok aludni, aztán kényelmesen megreggelizem. Utána kimegyek a friss levegőre, elbeszélgetek a férjemmel vagy a barátaimmal. Esetleg elmegyek színházba, operába, vagy meghallgatok egy hangversenyt. Ha nem vagyok fáradt, olvasok egy jó könyvet. És én főzöm meg a vacsorát. Szeretek főzni!⁵

Ilyen álmokat sző az az ember, aki az elmúlt 16 évben sosem volt igazán szabad. Bár már nem fiatal, Merkel elég virgonc ahhoz, hogy a legegyszerűbb örömeket is élvezze: kirándulás, laza ebéd vagy vacsora (a politikán kívüli) barátokkal, zenehallgatás, olvasás – grafikonok, közvélemény-kutatási eredmények vagy helyzetjelentések helyett. Ezek az örömeik nem helyettesítik azt az elégedettséget, amikor legendás kitartásával és tényismeretével túljárt valamelyik ellenfele eszén. De úgysem volt szokása *érzéseken* rágódni, úgyhogy az új élethelyzetre adott saját reakcióit is tudományos kíváncsisággal fogja figyelni. Rövid távon valószínű, hogy sok időt tölt majd gyermekkori otthona közelében Brandenburg tartományban, ahol megtanulta szeretni a természetet, és amit mindmáig *Heimat*nak tekint, de legalábbis szellemi otthonának. Utazni is fog. Egyik bevallott álma elrepülni az Andok fölött – afféle idealizált cél ez, a szabadság metaforája. Ha úgy érezné, hiányzik számára, hogy a többi hatalmasság között üljön, lesz rá alkalma, ilyen vagy olyan minőségben. Annyit biztosra vehetünk, hogy Angela Merkel nem hagyja sürgetni magát. És ha visszatér a közéletbe, azt a saját feltételei szerint fogja megtenni.

Neki, aki nem a visszatekintésben szokta örömét lelni, most lesz ideje feldolgozni saját örökségét. Németország énképére – és hogy a világ milyen szemmel tekint az egykori Harmadik Birodalomra – döntő befolyást gyakorolt Angela Merkel menekültpolitikája. Az egyenesen megrázó, hogy a holokausztért felelős országot ma a világ erkölcsi középpontjának tekintik. S bár az egymillió menekült integrálása csak fokozatosan megy végbe, mire Merkel elhagyta a kancellári hivatalt, már látszott,

hogy az érkezésük nem terheli túl a 82 milliós országot. Sem a német jóléti rendszer, sem az iskolahálózat – vagy annak állami költségvetése – nem szenvedett komoly károkat. S általában a menekültek iszlám hite sem akadályozta a beilleszkedésüket. Merkel persze sosem tagadhatja le legvakmerőbb kancellári döntésének súlyos árát. Az AfD a Merkel-korszak gyermeke.

A világ sok szempontból lényegesen gorombább hely lett annál, amit 2005-ben kancellárként megörökölt – igaz, a legkevésbé sem az ő hibájából. Miközben tabuk dőlnek le, és politikai normák mozdulnak el, nehéz megmondani, mennyi ideig tart ki Angela Merkel racionális és mérsékelt politikája. Hazájában, legalábbis egyelőre, biztosan áll a lábán az öröksége. 2021. január 16-án a CDU Armin Laschetet választotta utódjául a párt vezetőjeként. Laschet Észak-Rajna–Vesztfália – a legnépesebb német tartomány – miniszterelnöke, és hevesen védelmezte Merkel menekültpolitikáját. Ugyanakkor az erős és egyesült Európa elszánt híve.

Azon persze el lehet tűnődni, hogy ha Merkel már nem ül ott a világ vezetőinek asztalánál, vajon az utódjai is fönny maradnak-e egész éjjel, hogy sikerüljön közös nevezőre jutniuk?

Merkel, aki nemrég ment át az „*Arbeit macht frei*” kegyetlen ígéretével kecsegtető vaskapun, jól tudja, hogy az emberi gyengeségek mindig a civilizáció határait feszegetik. Mandátumának utolsó éveiben nap mint nap emlékeztetőt kapott arról, mennyire sebezhető a demokrácia, és milyen rövid az emberi emlékezet. Bár az Egyesült Államok, ahová lelkesítő példáért és támogatásért szokott fordulni, újra csatlakozott Merkel multilaterális világához, de megtépázva és kiszolgáltatottan tért vissza.

Utolsó tette a Trump-elnökség idején az EU reakálásának egységesítése volt Joe Biden győzelmének esetére: egyetlen jelzésre van szükség a szövetségesektől, hogy megmutassák Trumpnak, kísérlete a Nyugat megosztására kudarcba fulladt. Azt persze tudta, hogy a veszély még nem múlt el. Bár Trumpot sikerült túlélnie, Putyin, aki 2000 óta van hatalmon, még mindig a Kremlben trónol, és szabadon, nem titkolt brutalitás-

sal működik. Merkelt mélyen megrázta az amerikai elnök által uszított csőcselék rohama a washingtoni Capitolium ellen 2021. január 6-án. Az erőszakos befejezés illet Trumphoz, és ritka érzelmeket váltott ki a kancellárból:

– Dühös vagyok és szomorú.

Ennél is aggasztóbb volt, hogy a választások elcsalásáról szóló hatalmas hazugság túlélte Trumpot. Merkel ismeri a hatalmas hazugságok erejét. Ilyen hatalmas hazugság volt, hogy az I. világháború után Németországot „hátra szúrták” a kommunisták és a zsidók, s ez a hazugság lökte be Hitlert a Reichstagba. Trump viharos távozása megerősítette Angela Merkel meggyőződését: a demokrácia törekeny, és ha felelőtlenül bánnak vele, könnyen elillan. Lehet, hogy Trump vereséget szenvedett, de a trumpizmus tovább él.

* * *

Volt egyszer egy rendezvény a kancellári hivatalban a menekültek beilleszkedését segítő önkéntesek részére, ahol megkértem Merkelt, mondja meg, melyik az az egy tulajdonsága, amely végig segítette hosszú politikai pályája során.

– A kitartás! – válaszolta felvillanó mosollyal, ami kiemelte rajzos vonásait, beleértve feltűnően kék szemét. Merkel nem sprinter, hanem maratoni futó, és 16 kancellári éve alatt *kitartása* révén dacolt az ember egyre rövidülő koncentrációképességével. Több is volt ez kitartásnál. A rugalmassága – egyedülálló képessége, hogy személyes vagy politikai veszteségek után is talpra álljon – volt rendkívüli útjának motorja. S bár mindig is törekedett az alázatra, pontosan tisztában van vele, hogy amikor a következő nemzedék ideálokat keres, ő lesz a példaképük a példaképekben igencsak szegény világban.

Amennyiben lehetséges, hogy a földkerekség legnagyobb hatalmú nője önmaga maradjon, neki sikerült. Angela Merkel ma is ugyanaz a szorgalmas diáklány a hátsó padban – figyel, és csak olyankor szól, ha mondanivalója van. Nem hagy maga után

Merkel-doktrínát. Mindannyian „része vagyunk a világnak” – ahogy higgadtan felhívta rá a feldühödött AfD-tag figyelmét –, s nagyjából ennyire juthatunk közel ennek a szűkszavú nőnek a világnézetéhez. Tudja, hogy nincs olyan ország – sem Németország, sem Kína, sem az Egyesült Államok –, amely sokáig kibírná, ha fallal vennék körül. Ez a legtartósabb tanulság még gyerekkorából, s egyúttal ez Angela Merkel hagyatéka.

Merkel mindig úgy tervezte, hogy még azelőtt visszavonul, hogy „politikai hajótörött” válna belőle. Igazán büszke lehet rá, hogy a hatalma csúcsán távozott, és nem túrta ki senki a hivatalából (ahogy az összes elődjét igen). Távozásának méltóságával is példát adott azoknak a politikusoknak, akik összekeverik a hivatalukat saját magukkal, és sehogy sem akarnak lelépni. Megmutatta nekik, hogyan is kell működnie a demokraciának.

De személyesebb örökséget is hagyott ránk. A leginkább történelminek mondható fénykép Európa 2020-as pénzügyi megmentésének idejéből az, amelyen Angela Merkel és Ursula von der Leyen, az Európai Bizottság elnöke egymás mellett látható Brüsszelben, az EU fővárosában. 2020 szeptemberében a Pew Research Center felmérése szerint Angela Merkel volt az a vezetője a világnak, akiben a legtöbben megbíztak – függetlenül a nemétől. Ez lehet hát a kancellár legfényesebb jutalma: hogy nem hagyott semmiféle kétséget egy női vezető képességei felől. Eredményeinek nagy részét nem *annak ellenére* érte el, hogy nő, hanem mert *az*. Újra és újra képes volt félretenni az önérzetét az eredmény elérése érdekében. A tárgyalás fáradságos, a türelmet próbára tevő folyamat – nem olyanoknak való, akik azonnali figyelemfelkeltésre és elismerésre vágnak. A legtöbb politikus elkeseredetten akarja mindkettőt, és többségük, szögezzük le, férfi. Figyelem és elismerés – ezt a két jutalmat Angela Merkel a legkevésbé sem kereste. A végeredmény volt az egyetlen célja. Igaz, hogy akad még maroknyi nő, aki meggyőző munkát végez az országa élén, a számuk azonban sajnos még mindig túl csekély ahhoz, hogy végleges következtetéseket vonhassunk le: vajon féken tartott egójuk alapján válnak-e alkalmassá a legma-

gasabb hivatalra. Persze ha Angela Merkel példájából indulunk ki, nehéz más következtetésre jutnunk.

Mások fogják követni, nők és férfiak vegyesen, viszont egyikük sem fogja megismételni ezt a különös odüsszeiát. Merkel jól tudja, milyen rendkívüli volt ez az út – a szovjet ellenőrzés alatt álló NDK Templin nevű kistelepüléséről a világszínpad kellős közepéig –, és nemigen panaszkodhat olyan útelágazásokra, amelyeken nem járt. Mint a leginkább belülről vezérelt politikus, akinek a legfőbb viselkedési normája a sajátja, azzal az érzéssel távozhatott, hogy megtett minden tőle telhetőt, anélkül hogy kompromisszumot kötött volna az értékei rovására. Amikor megkérdezték tőle, mit szeretne, hogy a történelemkönyvek írjanak róla, azt mondta: „hogyan próbálta”.⁶ A tökéletesen magabiztos demagógok korában az Angela Merkel által választott sírfelirat alázata és tisztessége önmagáért beszél.